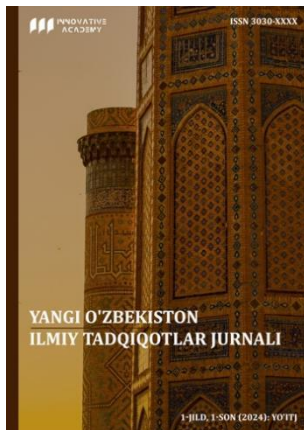

FUQAROLIK TA'LIMINING JAMIYAT HAYOTIDAGI O'RNI

Asadbek Egamberganov Madaminovich

Andijon davlat pedagogika instituti

Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi (huquq ta'limi)

2-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20998359>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 12-iyun 2026 yil

Ma'qullandi: 15-iyun 2026 yil

Nashr qilindi: 28-iyun 2026 yil

KEY WORDS

fuqarolik ta'limi, fuqarolik jamiyati, fuqarolik ongi, fuqarolik madaniyati, demokratik qadriyatlar, faol fuqarolik, ta'lim tizimi, ijtimoiy mas'uliyat, huquqiy ong.

ABSTRACT

Mazkur maqolada fuqarolik ta'limining jamiyat hayotidagi o'rni va ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Fuqarolik ta'limi demokratik jamiyat qurish, faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish va ijtimoiy mas'uliyatni oshirishning muhim vositasi sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada fuqarolik ta'limining mazmun-mohiyati, uning ta'lim tizimidagi o'rni, fuqarolik jamiyati institutlari bilan o'zaro aloqasi hamda zamonaviy jamiyatda fuqarolik ta'limini takomillashtirish yo'llari o'rganiladi. Shuningdek, fuqarolik ta'limining yoshlarda huquqiy ong, demokratik qadriyatlarga sadoqat va ijtimoiy faollikni shakllantirishdagi roli tahlil qilinadi.

Kirish

Demokratik jamiyat qurish, fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish va inson huquqlarini samarali ta'minlash ko'p jihatdan jamiyat a'zolarining fuqarolik ongi va fuqarolik madaniyatiga bog'liqdir. Fuqarolik ongi va madaniyati esa avvalo fuqarolik ta'limi jarayonida shakllanadi. Shu sababli fuqarolik ta'limi masalasi zamonaviy jamiyatning ijtimoiy va pedagogik siyosatida muhim o'rin egallaydi.

Fuqarolik ta'limi – shaxsda davlat va jamiyat oldidagi mas'uliyatni anglab yetish, huquq va burchlarni bilish, demokratik qadriyatlarga sadoqat hamda ijtimoiy-siyosiy hayotda faol ishtirok etish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan maqsadli pedagogik jarayondir. O'zbekiston Respublikasida ham mustaqillik yillarida huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etish jarayonida fuqarolik ta'limini rivojlantirish davlat ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi.

Bu jarayon mamlakatimizning ta'lim tizimi, davlat dasturlari va normativ-huquqiy hujjatlarida o'z aksini topgan. Shu bilan birga, fuqarolik ta'limining jamiyat hayotidagi o'rnini ilmiy jihatdan chuqur o'rganish, uning amaliy mexanizmlarini takomillashtirish hamda zamonaviy sharoitda samaradorligini oshirish yo'llarini aniqlash dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Asosiy qism

Fuqarolik ta'limining asosiy maqsadi shaxsda faol fuqarolik pozitsiyasini, huquqiy ongni va demokratik qadriyatlarga sadoqatni shakllantirishdan iboratdir. Fuqarolik ta'limi shaxsning

huquqiy bilimlarini oshirish bilan birga, uning jamiyatda o'z o'rnini anglab yetishiga, ijtimoiy jarayonlarda faol ishtirok etishiga hamda jamiyat oldidagi mas'uliyatini his qilishiga xizmat qiladi. Shu sababli fuqarolik ta'limi masalasi zamonaviy ta'lim tizimida muhim o'rin egallaydi.

Ilmiy adabiyotlarda fuqarolik ta'limi ko'pincha uch o'zaro bog'liq komponent orqali tavsiflanadi: kognitiv komponent (davlat tuzilishi, huquq va burchlar, demokratiya tamoyillari haqidagi bilimlar), aksiologik komponent (qonun ustuvorligi, adolat, tenglik, bag'rikenglik kabi qadriyatlarga ishonch) va faoliyat komponenti (ijtimoiy-siyosiy hayotda amaliy ishtirok etish ko'nikmalari). Ushbu uch komponentning uyg'un rivojlanishi fuqarolik ta'limining yakuniy maqsadi – mustaqil fikrlovchi, mas'uliyatli va faol fuqaroni shakllantirishga olib keladi.

Birinchidan, fuqarolik ta'limi demokratik jamiyatning institutsional asosini mustahkamlashga xizmat qiladi. Fuqarolik ta'limi orqali yoshlarda saylov tizimi, davlat boshqaruvi, mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari va fuqarolik jamiyati institutlarining vazifalari haqida tushuncha shakllanadi. Bu bilim fuqarolarning davlat boshqaruvida ongli va faol ishtirok etishini ta'minlaydi. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 26-moddasida ta'limning maqsadlaridan biri inson huquqlari va erkinliklariga hurmat ruhini rivojlantirish ekanligi alohida ta'kidlangan bo'lib, bu norma fuqarolik ta'limining xalqaro-huquqiy asoslarini ham belgilab beradi. Demokratik institutlar haqidagi bilim fuqarolarda davlat hokimiyati tarmoqlarining vazifalarini, saylov huquqining mohiyatini va davlat organlariga murojaat qilish tartiblarini anglab yetishga yordam beradi, bu esa o'z navbatida davlat va fuqaro o'rtasidagi ishonch munosabatlarini mustahkamlaydi.

Ikkinchidan, fuqarolik ta'limi ijtimoiy mas'uliyat va jamoatchilik faolligini rivojlantiradi. Fuqarolik ta'limini olgan shaxs nafaqat o'z huquqlarini biladi, balki jamiyat muammolariga befarq qaramaydi, ijtimoiy foydali faoliyatda – ko'ngillilik harakatlari, ekologik tashabbuslar, mahalla tadbirlari va fuqarolik tashkilotlari faoliyatida – faol ishtirok etadi. Bunday fuqarolik faolligi jamiyatning barqaror va izchil rivojlanishi uchun muhim asos yaratadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, fuqarolik ta'limi yuqori darajada rivojlangan jamiyatlarda fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy jarayonlardagi ishtiroki sezilarli darajada yuqori bo'ladi. Bundan tashqari, ijtimoiy faollik shaxsning o'z atrofidagi muhitga, mahalla va jamoa manfaatlariga nisbatan egalik hissi (sense of ownership) ni shakllantiradi, bu esa fuqarolarni nafaqat tomoshabin, balki ijtimoiy o'zgarishlarning bevosita ishtirokchisiga aylantiradi.

Uchinchidan, fuqarolik ta'limi huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirishning asosiy vositasi hisoblanadi. Huquqiy ong – bu shaxsning huquqiy normalar, qonunlar va huquqiy qadriyatlar haqidagi bilimlari hamda ularga nisbatan munosabatini ifodalovchi ijtimoiy ong shaklidir. Fuqarolik ta'limi jarayonida shaxsda qonunlarga hurmat, huquq ustuvorligiga ishonch va huquqbuzarliklarga nisbatan salbiy munosabat shakllantiriladi. Jamiyat a'zolarining huquqiy ongi yuqori bo'lganda, qonunbuzarliklar soni kamayadi va ijtimoiy tartib mustahkamlanadi. Shuningdek, huquqiy ong shaxsga o'z huquqlari buzilgan taqdirda ulardan qonuniy yo'l bilan himoyalaniş, sud va boshqa davlat organlariga murojaat qilish imkoniyatlarini ham anglatadi, bu esa fuqarolarning huquqiy himoyalanganlik hissini kuchaytiradi.

To'rtinchidan, fuqarolik ta'limi ta'lim tizimining barcha bosqichlarida uzluksiz ravishda amalga oshirilishi muhim ahamiyatga ega. Maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, kasb-hunar ta'limi va oliy ta'lim bosqichlarida fuqarolik ta'limiga oid mazmun bosqichma-bosqich chuqurlashtirilib boriladi. Boshlang'ich sinflarda oddiy ijtimoiy normalar va qoidalar haqida tushuncha berilsa, yuqori sinflarda va oliy ta'limda Konstitutsiya, fuqarolik huquqlari, demokratiya tamoyillari kabi murakkab mavzular chuqur o'rganiladi. Bunday izchillik fuqarolik ta'limining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Bundan tashqari, har bir

ta'lim bosqichida fuqarolik ta'limi mazmunining yosh xususiyatlariga moslashtirilishi, nazariy bilimlarning amaliy mashg'ulotlar – masalan, sinf ichidagi o'zini o'zi boshqarish, maktab parlamentlari va o'quvchilar kengashlari faoliyati – bilan uyg'unlashtirilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Beshinchidan, fuqarolik ta'limi nafaqat ta'lim muassasalarida, balki jamiyatning barcha institutlarida amalga oshirilishi lozim. Oila, mahalla, ommaviy axborot vositalari va fuqarolik jamiyati tashkilotlari ham fuqarolik ta'limini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Oilada bolaga mas'uliyat va hamkorlik ruhini singdirish, mahallada o'tkaziladigan jamoat tadbirlarida yoshlarning ishtirokini ta'minlash, OAV orqali fuqarolik mavzularida ma'rifiy materiallar tayyorlash – bularning barchasi fuqarolik ta'limining nazariy bilimlarini amaliyotga tatbiq etish imkonini beradi. 1993-yilgi Vena deklaratsiyasida ham fuqarolik jamiyati institutlarining inson huquqlari va ta'lim sohasidagi hamkorligi alohida ta'kidlangan. [2] Mahalla institutining bu boradagi o'rni alohida ahamiyatga ega, chunki u fuqarolarning kundalik hayotidagi eng yaqin ijtimoiy muhit bo'lib, yoshlarni amaliy fuqarolik faoliyatiga – jamoat tartibini saqlash, mahalla yig'inlarida ishtirok etish, ko'ngillilik tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash kabi faoliyatlarga – jalb qilish uchun qulay maydon yaratadi.

Oltinchidan, zamonaviy axborot texnologiyalari va raqamli muhit fuqarolik ta'limini rivojlantirishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Interaktiv onlayn darslar, virtual fuqarolik forumlari, raqamli ta'lim platformalari orqali yoshlarga fuqarolik bilimlarini yetkazish samaradorligi oshmoqda. Shu bilan birga, raqamli muhitda tarqalayotgan noto'g'ri ma'lumotlar va manipulyatsiyalarga qarshi tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish ham fuqarolik ta'limining zamonaviy vazifalaridan biriga aylanmoqda. Media va axborot savodxonligi fuqarolik ta'limining ajralmas qismiga aylanishi lozim, chunki bugungi yoshlar ko'pincha siyosiy va ijtimoiy ma'lumotlarni an'anaviy ta'lim muassasalaridan ko'ra ijtimoiy tarmoqlar orqali ko'proq qabul qiladi.

Yettinchidan, xalqaro tajriba fuqarolik ta'limini rivojlantirishning samarali modellarini taqdim etadi. Ko'plab rivojlangan davlatlarda – jumladan, Skandinaviya mamlakatlari, Germaniya va Janubiy Koreyada – fuqarolik ta'limi maktab o'quv dasturlarining majburiy va alohida ajratilgan qismi hisoblanadi. Bu davlatlarda o'quvchilar amaliy loyihalar, maktab parlamentlari, jamoat muhokamalari va simulyatsion saylovlar orqali fuqarolik ko'nikmalarini real hayotga yaqin sharoitda mashq qiladi. Yevropa Kengashining «Demokratik fuqarolik va inson huquqlari bo'yicha ta'lim» Xartiyasi ham a'zo davlatlarga fuqarolik ta'limini ta'lim siyosatining markaziy yo'nalishi sifatida joriy etishni tavsiya qiladi. Ushbu xalqaro tajribani o'rganish va milliy sharoitga moslashtirib qo'llash O'zbekiston uchun ham muhim ahamiyatga ega.

Sakkizinchidan, fuqarolik ta'limi milliy qadriyatlar va umuminsoniy demokratik tamoyillarning uyg'unligi asosida quriladi. Fuqarolik ta'limi g'arb tajribasini mexanik ko'chirish emas, balki milliy mentalitet, tarixiy-madaniy meros va umuminsoniy demokratik qadriyatlarni uyg'unlashtirgan holda shakllantirilishi lozim. O'zbek xalqining tarixiy davlatchilik an'analari, mahalla institutining jamoaviy hamkorlik tajribasi va milliy ma'naviy qadriyatlar zamonaviy fuqarolik ta'limi mazmunini boyitishga xizmat qilishi mumkin. Bu yondashuv fuqarolik ta'limini begona emas, balki milliy o'zlikka mos tabiiy jarayon sifatida qabul qilinishini ta'minlaydi.

To'qqizinchidan, fuqarolik ta'limining samaradorligini baholash va monitoring qilish mexanizmlarini joriy etish zarur. Fuqarolik ta'limi natijalarini faqat nazariy bilim darajasi bo'yicha emas, balki amaliy ko'nikmalar, ijtimoiy faollik darajasi va qadriyatlarga munosabat o'zgarishi bo'yicha ham baholash lozim. Ta'lim muassasalarida fuqarolik ta'limi samaradorligini o'lchash uchun sifat ko'rsatkichlarini ishlab chiqish, o'quvchi va talabalarning

ijtimoiy loyihalardagi ishtirokini hisobga olish hamda pedagoglarning fuqarolik ta'limi metodikasi bo'yicha malakasini muntazam oshirib borish samarali natijalarga erishish uchun zaruriy shartlardan hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida fuqarolik ta'limini rivojlantirish borasida muhim qadamlar qo'yilmoqda. Ta'lim tizimida «Fuqarolik», «Huquq asoslari» kabi fanlarning joriy etilishi, yoshlar o'rtasida ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning kengaytirilishi hamda mahalla institutining mustahkamlanishi fuqarolik ta'limining amaliy negizini tashkil etmoqda. Shu bilan birga, fuqarolik ta'limi mazmunini yanada boyitish, o'qitish metodikasini takomillashtirish, pedagog kadrlarni tayyorlash tizimini yaxshilash va amaliy-loyihaviy faoliyatni kengaytirish bugungi kun talabidir. Yuqorida keltirilgan barcha yo'nalishlarning bir-biriga uzviy bog'liqligi fuqarolik ta'limiga faqat alohida fanlar darajasida emas, balki yaxlit tizimli yondashuv asosida murojaat qilish zaruratini ko'rsatadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, fuqarolik ta'limi zamonaviy jamiyat hayotida alohida va o'rni almashtirib bo'lmaydigan ahamiyatga ega. U demokratik institutlarni mustahkamlash, ijtimoiy mas'uliyat va faollikni oshirish, huquqiy ong va madaniyatni shakllantirish hamda jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlashning muhim vositasi hisoblanadi.

Fuqarolik ta'limini samarali amalga oshirish uchun uni ta'lim tizimining barcha bosqichlarida izchil tarzda joriy etish, oila, mahalla va fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorlikni kuchaytirish, zamonaviy pedagogik va raqamli texnologiyalardan foydalanish zarur. Shu bilan birga, fuqarolik ta'limi mazmunini doimiy ravishda yangilab borish va uni amaliy faoliyat bilan uzviy bog'lash muhim ahamiyat kasb etadi.

Demak, fuqarolik ta'limini rivojlantirish – nafaqat ta'lim sohasining, balki butun jamiyatning umumiy vazifasidir. Bu jarayonning samarali tashkil etilishi kelajakda faol, mas'uliyatli va huquqiy ongga ega fuqarolarni voyaga yetkazishga, shuningdek, kuchli demokratik huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. 1948-yil 10-dekabr.
2. United Nations. Vienna Declaration and Programme of Action. Adopted by the World Conference on Human Rights, Vienna, 25 June 1993.
3. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son.
4. Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish bo'yicha tadbirlarni monitoring qilish va baholash to'g'risida Nizom. 2019-yil 20-aprel. (<https://lex.uz/ru/docs/-4300837>)
5. Utamurov, A., Khojiev, T., Isanova, G., & Khaytmetov, R. (2020). The Prospects of a New Template of the Modernization Uzbekistan. Jour of Adv Research in Dynamical & Control Systems, 2(12), 2670–2676.
6. Nasirov Otabek Nazirjanovich. (2020). Formation and Activity of Joint-Stock Commercial Banks in the Turkestan Region (Late XIX – Early XX Centuries). ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 10(6), 1509–1518.

7. TA'LIM MUASSASALARIDA HUQUQIY TA'LIM-TARBIYANING ZARURATI – тема научной статьи по истории и археологии читайте бесплатно текст научно-исследовательской работы в электронной библиотеке КиберЛенинка.

**INNOVATIVE
ACADEMY**